

Моргунова Еліна Сергіївна

Ціннісно-поведінковий вимір енергетичної політики

УДК 32:304.9:620.9

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-4.8>

Моргунова Еліна Сергіївна
аспірантка відділу правових проблем
політології
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-0552-0630

Метою статті є з'ясування ролі цінностей у реалізації енергетичної політики, їх впливу на енергоспоживання. Завданнями дослідження є з'ясування: 1) як панівні в тих чи інших суспільствах цінності впливають на реалізацію реформ в енергетичному секторі, характер енергоспоживання населення, підтримку переходу на «чисті» джерела енергії тощо; 2) якими механізмами держава та недержавні актори можуть формувати екологічно-енергетичні цінності громадян, змінювати усталені звички в частині енергоспоживання, схилити до енергоощадної моделі поведінки, заохотити перехід на енергоощадні технології та под. Методологічною основою дослідження є аксіологічний (ціннісний) підхід та неінституціоналізм. Доведено, що для реалізації енергетичної політики, яка б відповідала сучасним глобальним викликам, не достатньо лише політичної волі влади, комплексу інституційних рішень щодо до вимоги від викопних джерел енергії та впровадження «зелених» технологій. Аргументовано, що така політика вимагає формування/зміни цінностей та моделей поведінки населення, формування нової культури енергоспоживання. Відзначено, що держава спільно з неурядовими акторами має здійснювати енергетично-екологічну соціалізацію усіх соціально-демографічних груп задля посилення їх поінформованості про «чисті» джерела енергії, декарбонізацію енергетики, зміцнення навичок енергоощадності, розуміння важливості переходу до «зеленої» енергетики тощо. Наголошено, що стратегічною помилкою сучасних держав може стати увага виключно до інституційних змін в енергетичній політиці, удосконалення нормативно-правової бази, пошуку інвесторів і под., і нехтування питаннями формування цінностей та зміцнення стійкості моделей поведінки, які відповідають сучасним демократичним тенденціям у функціонуванні енергетичного сектора. Підкреслено, що питання формування енергетично-екологічних цінностей населення, має бути інтегроване в енергетичну стратегію України.

Ключові слова: енергетична політика, енергетична стратегія, постматеріалістичні цінності, енергетична культура, відновлювальні джерела енергії.

Вступ. Реалізація енергетичної політики, модернізація енергетичного сектора, перехід на альтернативні джерела енергії й поступова відмова від викопних джерел енергії тощо є гострими проблемами на тлі кліматичних загроз, газового шантажу Росії щодо європейських держав та інших викликів. Розв'язання низки енергетичних проблем вимагає не лише сильної політичної волі урядів, послідовних інституційних реформ тощо, а й широкої підтримки на рівні суспільства, зміни кожним усталених моделей поведінки.

Рівень підтримки «зеленого» енергетичного переходу, енергоощадності, енергоефективності, відмови від звичних викопних джерел енергії і под., багато у чому узалежнений від тих цінностей, які панівні у тих чи інших спільнотах. Передусім йдеться про характер цих цінностей (матеріалістичний чи постматеріалістичний), адже саме він визначає готовність підтримати ті зміни, які ініціюються на рівні ЄС та більшості держав Європи в енергетичній сфері. Без широкої підтримки тих чи інших реформ, розуміння їх необхідності, готовності переглянути моделі своєї поведінки в частині енергоспоживання, неможливий швидкий перехід на відновлювальні джерела енергії та зміни в національних енергосистемах європейських держав в умовах курсу на цілковиту відмову від російських енергоресурсів. Україна також потребує посилення вітчизняної енергетичної стратегії завданнями з формування відповідних цінностей, поведінкових моделей населення задля широкого соціального

консенсусу щодо змін, які відбуватимуться на етапі повної відбудови енергетичного сектора та гармонізації енергосистеми нашої держави з енергосистемою ЄС.

Якщо інституційні рішення приймаються у порівняно стислі терміни, то цінності – це та сфера, яка змінюється дуже повільно, часто – зі спротивом. Відтак робота над формуванням певних енергетично-екологічних цінностей, укорінення тих чи інших моделей поведінки вимагає значних зусиль та часу. Формування тих чи інших цінностей вимагає тривалої повсякденної роботи державних та недержавних акторів у напрямку популяризації певних поведінкових моделей, переконання у правильності та доцільності певних дій чи утримання від них. Нині очевидна потреба тривалої та ретельної роботи з різними соціальними групами у напрямку формування енергетично-екологічних цінностей, моделей поведінки у сфері енергоспоживання (енергоощадність, перехід на енергоефективні технології, підтримка «чистих» джерел енергії і под.). Така робота має стати частиною як енергетичних стратегій сучасних держав, так і напрямком діяльності неурядових акторів.

Хоч у «ціннісному» сегменті енергетичної політики України є великий простір для роботи, однак на нього увага звертається чи не найменше. Уважаємо, що владним інститутам важливо посилити вплив на поведінку населення в частині енергоспоживання, мотивувати до енергоощадності тощо. При цьому вкрай важливо вміти дати оцінку тому,

які інструменти є ефективні для впливу на поведінку різних соціальних груп та відповідно застосовувати їх.

Відтак очевидно, що ціннісно-поведінковий аспект має велику значущість, однак він є практично не досліджений, хоча й затребуваний з огляду на виклики у сфері енергоспоживання.

Мета та завдання. Метою статті є з'ясування ролі цінностей у реалізації енергетичної політики, їх впливу на енергоспоживання. Завданнями дослідження є: 1) з'ясування, як панівні в тих чи інших суспільствах цінності впливають на реалізацію реформ в енергетичному секторі, характер енергоспоживання населення, його готовність підтримати перехід на «чисті» джерела енергії тощо; 2) якими механізмами держава та недержавні актори можуть формувати екологічно-енергетичні цінності громадян, змінити усталені звички в частині енергоспоживання, схилити до енергоощадної моделі поведінки, заохотити перехід на енергоощадні технології і под.

Методи дослідження. До вивчення енергетичної політики застосовується широкий спектр підходів, методологій. Важливе місце у дослідженні енергетичної політики, пошуку її оптимальної в умовах новітніх глобальних викликів моделі, займає аксіологічний (ціннісний) підхід. Аксіологічний підхід передбачає вивчення: як домінуючі в тій чи іншій спільноті цінності позначаються на ставленні до енергетичних питань та поведінку в частині енергоспоживання; як за допомогою формування тих чи інших цінностей можна сформувати стійкі позиції щодо перспективи досягнення кліматичної нейтральності, модернізації енергетичної інфраструктури, нових продуктів та інноваційних рішень в енергетичному секторі, енергоощадливості на рівні окремих домогосподарств і т. ін.

У вітчизняній науці дослідження енергетичної політики з позицій аксіологічного підходу відсутні. Проводилися лише нечисельні соціологічні опитування про ставлення населення до «чистих» джерел енергії. Ціннісний вимір енергетичної політики наразі недооцінений. Відтак за допомогою аксіологічного підходу зі залученням інших методів, найперше – неоінституціоналізму, нашим завданням є, найперше, з'ясувати: 1) як панівні цінності населення впливають на реалізацію реформ в енергетичному секторі, енергоспоживання населення, його готовність до «зеленого» переходу; 2) якими механізмами держава та недержавні актори можуть формувати екологічно-енергетичні цінності громадян, змінювати усталені звички в частині енергоспоживання.

Результати. За теорією Р. Інґлхарта, підґрунтям масштабних змін у різних сферах людського життя є рівень соціально-економічного розвитку того чи іншого суспільства [18]. Енергетичний перехід власне є однією зі змін такого масштабу. Прихиль-

ність до енергетично-екологічних новацій, «чистої» енергії більшою мірою притаманна саме країнам з високими показниками розвитку та добробуту. Соціально-економічний розвиток стимулює перехід від матеріалістичних цінностей, які пов'язані з потребами виживання, фізичної та матеріальної безпеки, до постматеріалістичних цінностей, серед яких – зацікавленість якістю життя, безпечним довкіллям. Натомість для спільнот з переважно матеріалістичними цінностями важливі економічні цінності, фізична безпека, а відтак у них відсутня мотивація активно прискорювати рух до «чистої» енергетики, інвестувати в альтернативні джерела енергії для дому чи офісу і под. Ті люди, для яких пріоритетом є енергетична безпека, віддають перевагу вугіллю, газу та ядерній енергії, а не відновлюваним джерелам енергії. Ті ж, хто занепокоєний зміною клімату, віддають перевагу сонячній, вітровій та под. енергії на противагу ядерній і викопними видами енергії [2].

Важливо враховувати, що навіть у високорозвинених державах наявна поляризація поглядів населення щодо енергетики. Цілковитого консенсусу щодо «зеленого» енергетичного переходу наразі не досягнуто, навіть на тлі енергетичної кризи 2022 року. А у недемократичних державах, менш розвинених в соціально-економічному плані країнах перспектива енергетичного переходу значно гірша. Там «чистота» енергії не сприймається ні владою, ні громадянами як щось важливе, нагальне. Неоавторитарні держави, держави з низькою якістю демократії практично не мають сегмента соціально відповідального бізнесу, сильного громадянського суспільства, ініціативної громадськості, які б лобіювали енергетичний перехід. Відтак на такі соціальні розломи мають звертати увагу політики, щоб трансформація енергосистем відповідно до кліматичних, геополітичних та інших викликів сьогодення узгоджувалася в глобальному масштабі з готовністю спільнот до енергетичних перетворень.

Зміни в повсякденній поведінці людей є одним з найшвидших і найефективніших способів скоротити потребу в енергії, принаймні – в приватних домогосподарствах, а також сформувати підтримку переходу до відновлювальної енергетики. Ековідповідальна поведінка населення сприяє злагодженій роботі енергетичного сектора. Вивчення та розуміння поведінки населення щодо споживання енергії та реагування на неї є важливим способом розвинути енергоощадність та сприяти енергоефективності. Однак, швидкість, масштаби цих змін узалеженні від того, якими вже є ціннісні орієнтації населення або що робиться для формування відповідних моделей поведінки. Над цим потрібно працювати всюди, зокрема й в Україні. Важливо на державному та недержавному рівні формувати культуру енергоспоживання, ставлення

до тих чи інших технологій і товарів, підтримки джерел «чистої» енергії, готовності долучитися до їх використання тощо. Формування тих чи інших цінностей та поведінкових стандартів має стати важливою частиною енергетичної стратегії держави. У цьому процесі має відбиватися неодмінний синтез енергетичної та екологічної політики.

Потрібно брати до уваги, що: 1) різноманітні спонукання до зміни поведінки можуть і не досягти очікуваних результатів; 2) бажання споживача енергоресурсів змінювати поведінку не перетворюється автоматично на стійку зміну цієї поведінки [8]. Причиною цього є низка структурних і психологічних бар'єрів, які ускладнює зміни в енергоспоживанні. Часто існує значна розбіжність між знаннями, цінностями та намірами споживачів та їх реальною поведінкою щодо енергоспоживання. Щоб усунути ці розриви, уряд та влада на місцях мають демонструвати споживачам енергоресурсів чіткі переваги змін у їхній поведінці та способи впровадження цих змін. Результативність таких дій узалежнена від змісту і форми подачі інформації, яка транслюється споживачам, як і коли ця інформація надається домогосподарствам, через які інформаційно-комунікаційні канали і т. ін. Вкрай важливо, щоб існували стимули та політика спонукання до змін у поведінці в частині споживання енергоресурсів.

Наведемо приклади успішних інформаційних кампаній, які долали поведінкові бар'єри та формували енергоощадність:

1. 2011 року внаслідок землетрусу й цунамі в Японії атомна електростанція «Фукусіма-1» зазнала руйнування. Це зумовило дефіцит електроенергії. Японський уряд одразу розпочав кампанію, щоб спонукати домогосподарства зменшити енергоспоживання [23]. Для громадян були розповсюджені поради щодо енергозбереження з простими інструкціями [19]. Комерційним, промисловим споживачам надано технічну підтримку. Кампанія мала результатом те, що у 2011 році у регіонах, що найбільше постраждали від аварії «Фукусіма-1», було використано на 15% менше електроенергії порівняно з попереднім (2010) роком. При цьому ці результати, спричинені надзвичайною ситуацією в японському енергетичному секторі, зберігалися ще упродовж майже чотирьох наступних років. Зокрема, влітку 2014 року домогосподарства спожили на 18% менше електроенергії, ніж у 2010 році. Примітною характеристикою економії електроенергії в Японії після 2011 року є те, що значне скорочення попиту було досягнуто без підвищення цін на електроенергію [21]. Досягнутий результат багато в чому був зумовлений усталеними цінностями японців (думати про інших, робити все можливе, працювати в групі і под.).

2. Взимку 2021–2022 років британська компанія-постачальник електроенергії «Octopus Energy Group» провела т. зв. «зимове трену-

вання» за участю 250 тис. клієнтів. Метою було мотивувати домогосподарства економити енергію за допомогою нагадувань і порад. У підсумку це сприяло зменшенню середнього рахунку за газ на 12% для клієнтів, які підписалися на отримання порад [26]. Поради стосувалися зниження температури термостата газового котла, способів герметизації вікон та дверей, зменшення температури гарячої води для побутових потреб, вимикання опалення у нічний час, блокування димоходів, які не використовуються і т. ін. Продовженням цієї кампанії була реалізована восени 2022 року програма «Періоди економії», за якою клієнтам доплачували за утримання від використання електроенергії в години пікового навантаження. Відтак 1,4 млн клієнтів «Octopus Energy Group», які мали smart-лічильники, та близько 5000 підприємств могли отримувати по 4 фунти стерлінгів за економію кожної одиниці електроенергії у період з листопада 2022 року по березень 2023 року [3]. Домогосподарства могли зекономити близько 100 фунтів стерлінгів за зиму. Відтак бачимо, що енергокомпанія замість тригодинних віялових виключень електроенергії, обрала винагороду споживачів за використання ними меншої кількості енергії в час найбільшого навантаження на мережу.

Проведення соціального порівняння також є сильною детермінантою дій приватних осіб в частині енергозбереження. Наприклад, виявлено вплив поширення інформації проте, що сусіди зменшують енергоспоживання і отримують конкретну фінансову вигоду від цього [20]. Споживачі, які отримують звіти про енергоспоживання вдома на основі соціального порівняння зі сусідами або ж з родинами зі схожим складом сім'ї, навіть через два роки після такого інформування дотримувалися рекомендацій щодо енергозбереження [1].

Поведінковим змінам також можна сприяти за допомогою цінових механізмів (ціноутворення в певний час доби), переходу на енергоощадні технології [9]. У дослідженні Організації економічного співробітництва та розвитку, проведеного в провінції Онтаріо (Канада) у 2011–2012 роках, було перевірено вплив переходу від аналогових лічильників електроенергії до smart-лічильників. Основний акцент було зроблено на те, щоб громадяни були краще проінформовані про те, як вони споживають електроенергію. Домогосподарствам було запропоновано smart-лічильники, які демонстрували в режимі реального часу споживання електроенергії. Результати показали, що домогосподарства зменшили попит на електроенергію в середньому приблизно на 3% після того, як отримали новий лічильник; при цьому результати стабільно зросли до 4% упродовж наступних п'яти місяців. Тобто, візуалізація на дисплеї того, як відбувається споживання і яка його вартість, сильно мотивувало споживачів до економії. До того ж, smart-лічильники

тривалий час зберігають в пам'яті інформацію, яка може бути використана споживачем енергії для аналізу та подальших висновків щодо свого енергоспоживання. Важливо, що такий лічильник нараховує за спожиту з 23:00 до 7:00 електроенергію за тарифом, меншим на 50%, що спонукає користувачів змістити використання окремих побутових пристроїв на нічний час. Чималий психологічний вплив має й те, що smart-лічильник виводить на екран інформацію про заборгованість за спожиту електроенергію.

У випадку з українськими споживачами енергії державі доцільною є додаткова мотивація, підтримка задля заохочення до встановлення лічильників нового покоління. Нині це є однією з послуг облэнерго, однак більшість споживачів не обізнані ані з самим фактом наявності таких лічильників, ані з їх перевагами, а також не мають фінансових ресурсів замінити лічильник або ж не знають, в яких ситуаціях лічильник може бути замінений безоплатно. Відтак потрібні інформаційно-комунікаційні кампанії для різних соціальних груп населення України, а також державне фінансування переходу на smart-лічильники принаймні для соціально-незахищених груп населення. Це має бути частиною державної енергетичної стратегії на етапі повоєнної відбудови України.

Завданням найперше уряду (але не лише його, а й недержавних акторів) є не лише привернути увагу споживачів до тих чи інших проблем в енергетичному секторі та способів їх розв'язання, а й зробити зміни у їх побутовій поведінці стійкими. Чи матимуть ці заходи щодо енергоощадності, енергоефективності і под. довгостроковий вплив на використання енергії, а відтак – і на клімат, залежить від того, як довго населення виконуватиме рекомендації та чи призведуть вони до довгострокових змін у поведінці чи уподобаннях [14]. Для забезпечення довгострокової енергоощадної поведінки громадян важливо здійснювати моніторинг поведінки населення та реагувати на зафіксовані зміни. Це допоможе ефективно діяти за кризових ситуацій, на зразок тієї, яка була причинена в ЄС військовою агресією Росії щодо України та подальшим газовим шантажем держави-агресора [22].

Вплив на поведінку споживачів значною мірою залежить від вибору характеру, змісту та стилю повідомлень, які були їм трансльовані на енергетичну проблематику, а також каналів передачі інформації тощо [25]. Наявність різних цінових стимулів, доступ до ефективних рішень з енергозбереження є основою успішної і довготривалої реалізації того чи іншого плану. Тобто, поведінкові втручання – не єдині інструменти, які можуть принести ефективні зміни. Потрібні відповідні інституційні рішення й державна програма їх втілення в життя. Отже, розробляючи заходи зі зменшення споживання енергії, уряди мають розширювати

інформаційні програми та програми дій, які нададуть користувачам чіткі докази переваг зміни у їхній поведінці та способів практичного впровадження цих змін. Ефективність цих кампаній і дій також залежить від розуміння поведінкових бар'єрів, пошуку рішень для подолання цих бар'єрів у рамках наявної політики та ринкових умов.

Приклади бажаних змін у поведінці можуть включати впровадження більш енергоефективних технологій, наприклад, для освітлення різного типу об'єктів, роботи транспорту [10]; зменшення споживання в цілому чи в окремі періоди часу, коли попит на енергію високий [27; 29]; зміна моделей споживання відповідно до періодів доби, коли енергію можна виробляти з джерел з меншим вмістом вуглецю [30].

Зміни в поведінці повинні підтримуватися відповідними ціновими стимулами, заохоченнями. Однак, навіть за існування матеріально-фінансових стимулів для цих змін у поведінці, домогосподарства часто не є гнучкими, не приймають стимульовану поведінку [7]. Наявні західні дослідження містять докази низького охоплення програмами енергоефективності, навіть за умови їх фінансових переваг [15]. Як наслідок, визначення психологічних факторів, які впливають на енергозберігаючу поведінку, стає все більш важливим, оскільки така поведінка є результатом не лише реакції на ціни, але й психологічних факторів, таких як очікування, звички та упередження [4].

Після енергетичної кризи в Європі 2022 року на тлі війни Росії проти України очевидною стала роль цінностей, поведінкових моделей на рівні окремих домогосподарств у взятті кризи під контроль, скорочення споживання енергії домогосподарствами. Водночас енергоощадна поведінка значуща не лише в періоди гострих криз, а й якщо вона стане звичною, то сприятиме переходу до майже нульового енергоспоживання, збільшення частки відновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі.

Європейська науково-консультативна рада зі зміни клімату серед своїх рекомендацій щодо одночасного пом'якшення енергетичної та кліматичної кризи закликала держави ЄС продовжувати скорочувати попит на енергію не лише за допомогою технічних підходів (наприклад, прискореного ремонту будівельного фонду), але й нетехнічних інструментів, а саме – через зміну поведінки споживачів електроенергії [14]. Очікується, що заходи впливу на поведінку матимуть позитивний вплив як на доступність енергії (ключовий пріоритет у контексті енергетичної кризи), так і на викиди парникових газів (ключовий елемент кліматичної кризи) [14]. Останні заходи в державах ЄС включають, наприклад, заклики до комерційних операторів вимикати світло в нічний час, а також кампанії підвищення обізнаності, щоб заохотити громадян знизити температуру термостата, приймати душ

коротше, вимикати світло, зменшити використання автомобілів і вимикати побутову техніку тощо [28]. Все це має стати сталою частиною політики енергозбереження, а не лише короткотривалою відповіддю на гостру кризу.

Наведемо приклади рекомендацій урядів держав ЄС для населення, які були розроблені у 2022 році:

– уряд Австрії запустив кампанію Mission 11 [24], яка спрямована збільшити обізнаність щодо змін у поведінці, необхідних для економії енергії. Уряд вважає, що саме на 11% можна заощадити енергію, змінивши свою поведінку без додаткових інвестицій. Наприклад, знизити температуру на 2°C упродовж опалювального періоду; скоротити час прийняття теплої душі та встановити водозберігаючу душову лійку або обмежувач потоку води; регулярно розморожувати морозильну камеру; від'єднувати від джерела живлення пристрої, які перебувають у режимі очікування; використовувати громадський транспорт, велосипед, а не приватний автомобіль і т. ін.;

– уряд Бельгії проводив інформаційно-просвітницьку кампанію «Я маю вплив» ("I have an impact" [17]) зі заохочення населення зменшити опалення на один градус і вибрати нічний режим обігріву помешкань (15°C) на годину раніше до сну, обирати енергоефективну техніку, віддавати перевагу альтернативним видам транспорту, а не автомобілю. Рекомендації стосувалися: короткого часу приймання душі; максимальної температури термостата 19°C; обігріву лише частини приміщень; взяття до уваги при купівлі нових електроприладів їх енергоефективність; використання мікрохвильової печі замість газової для розігріву їжі, а також індукційних плит для приготування; зменшення використання приватного автотранспорту і т. ін. [5]. Для того, щоб заохотити бельгійців відмовитися від автомобілів, було запроваджено квиток «duo tickets» (двоє пасажирів за ціною одного квитка [6]).

Більшість рекомендацій у європейських державах є схожими за невеликими відмінностями, зумовленими переважно кліматичними особливостями. Урядові ініціативи поширювалися усеможливими каналами комунікації, враховуючи специфіку тих чи інших соціально-демографічних груп. Такі кампанії з підвищення обізнаності та поведінки були спрямовані спонукати громадян економити енергію як під час поточної енергетичної кризи 2022 року, так і надалі. У них показувався не лише соціальний ефект від енергоощадної поведінки, а й потенційна фінансова вигода для бюджету конкретної родини.

У квітні 2022 року була запущена спільна кампанія Європейської Комісії та Міжнародного енергетичного агентства «Відіграю свою роль». Вона містила ключові кроки, які домогосподарства та компанії могли зробити для зменшення споживання енергії [13]. Були представлені рекомендації, з-поміж яких можна виділити ті, які спрямовані на приватних осіб, роботодавців, органів влади та самоуправління. Зупинимось на основних:

– для приватних осіб: зниження до 19–20°C температури в житлі; зміна налаштувань термостата; відрегулювання температури повітря у різних видах житлових приміщень (різна температура у ванній кімнаті, спальні, кухні) зменшення на 10 км/год середньої швидкості руху автомобіля для економнішого використання пального; відмова від автомобіля у неділю в великих містах; спільні поїздки автомобілем з попутниками;

– для роботодавців: заохочення працівників працювати з дому кілька днів на тиждень, щоб знизити споживання пального; розробка більш гнучкого графіка роботи працівників для більш комфортних поїздок на роботу громадським транспортом; зміна налаштування термостата в офісних приміщеннях; заохочення працівників пересуватися поїздами для ділових поїздок; якнайчастіше проведення ділових зустрічей віртуально;

– для влади (центральної та місцевої): пропагування обмеження руху автомобілів у містах в неділю; проведення акцій на зразок «День без автомобіля»; зниження тарифів на громадський транспорт шляхом дотацій перевізникам від органів влади, щоб заохотити громадян відмовитися від приватного автотранспорту; збільшення інфраструктури для пересування велосипедами; надання податкової пільги або субсидії на купівлю велотранспорту; розвиток мереж високошвидкісних поїздів та доступних тарифів на них задля зменшення кількості авіаперельотів та автомобільного трафіку.

Примітно, що всі рекомендації для посилення впливу на громадян супроводжувалися розрахунком потенційної фінансової економії, яка можлива за їх дотримання. Цей матеріальний чинник для багатьох виступив основним мотивом, що свідчить про наразі великі проблеми у багатьох громадян найбільш розвинених держав зі свідомою, стійкою енергоощадливістю, яка є частиною ціннісної парадигми. Енергетично-екологічні цінності громадян наразі не є стійкими, а відтак для їх укорінення наразі не вистачає апелювання до екологічних, геополітичних чи ін. аргументів. Натомість фінансові аргументи, демонстрація конкретної можливої вигоди для домогосподарств і окремої особи сприяють формуванню моделей поведінки цінностей, які схильні до енергоощадності, енергоефективності та под.

Для формування навиків енергоощадності змалечку важливо проводити регулярні інформаційні кампанії щодо різних енергетичних питань для різних вікових груп, починаючи від дошкільнят. Для цього використовується сила впливу мистецтва, кіно, спорту, а також система закладів освіти

тощо. Такі інформаційні кампанії стосуються обізнаності про сонячну чи вітрову енергію, «зелені» робочі місця, як отримати державну підтримку на встановлення сонячних панелей тощо. Саме у такий спосіб і формуються цінності. Покажемо це на конкретному прикладі.

Програма ЄС EU4Energy у співпраці з EU NEIGHBOURS east навесні 2022 року запустили інформаційну кампанію для дітей у форматі коміксів, у якій головний персонаж хом'як Оззі рятує планету від кліматичної катастрофи [11; 12]. Перша серія коміксів (Lightbulb) стосувалася енергозбереження, друга (Glass Globe) – відновлюваних джерел енергії, їх значущості для нашої планети. Головний персонаж допомагає друзям передбачити проблемне майбутнє, яке чекає їхнє містечко, якщо їм не вдасться змінити свої моделі енергетичної поведінки. Він допомагає спільно з друзями запобігти майбутній катастрофі, демонструючи альтернативні екологічні рішення в енергетиці. Героям коміксів вдається змінити свою долю, поширюючи знання та допомагаючи населенню змінити спосіб використання енергії. Щоб посилити поради щодо енергозбереження, висвітлені в коміксах, EU NEIGHBOURS east запустила кампанію в соціальних мережах зі зображенням хом'яка Оззі, націлену на дітей через різні платформи соціальних мереж, популярні у дітей, а також через шкільні заходи. Попри легкість, так би мовити, ненауковість, цього прикладу, у ньому є глибинний сенс: цінності, моделі поведінки формуються змалечку, а відтак наддержавні, державні та недержавні інститути мають їх активно формувати.

Зауважимо, що з дитячою аудиторією працювати в частині популяризації енергоощадності, енергоефективності, декарбонізації енергетики є найлегше та найбільш перспективно, однак велике значення мають ті зразки поведінки, які їм демонструють вдома дорослі. Відтак постає нагальність роботи з усіма віковими групами, аби енергетично-екологічна соціалізація досягла своєї мети.

Водночас спонукання через інформаційні кампанії часто буває недостатньо для стійкої зміни поведінки в частині енергетичних питань. Низка структурних і психологічних бар'єрів ускладнює споживачам зміни у споживанні енергії. Наприклад, поведінкові бар'єри включають розрив між наміром діяти так, щоб зменшити споживання енергії («я вимикаю світло, коли виходжу з кімнати»), і фактичними діями («насправді я часто залишаю світло увімкненим через неухважність, звичку або через відчуття, що інші цього не роблять»). Також інформаційні кампанії можуть бути недостатньо чіткими, складними для розуміння та реагування. Відтак важливо протидіяти цим поведінковим бар'єрам.

Очевидно, що Україні потрібна комплексна стратегія формування культури енергоспоживання, енергоефективності, енергоощадності, позитивного ставлення до декарбонізації енерге-

тики і под. Важливо охопити нею усі вікові, соціальні групи, починаючи від дошкільнят. Вона має бути спрямована на популяризацію, формування стійкої підтримки тих прогресивних трендів, які нині є в основі енергетичної політики ЄС.

Ці питання в Україні уже починають підніматися. Зокрема, в українському педагогічному науковому дискурсі висвітлюється формування культури енергоспоживання вчителів, які опісля транслюватимуть відповідні ідеї на учнівську аудиторію. Це підводить нас до думки про те, що важливо не лише розробити та затвердити стратегію формування культури енергоспоживання, енергоефективності, енергозбереження, а й мати цілісне розуміння того, як її впровадити. Очевидно, якщо починати з поширення енергетично-екологічних цінностей на аудиторію дошкільного і шкільного віку, то відтак має бути відповідна обізнаність самих педагогів шляхом вивчення відповідних курсів (на вибір) на зразок «Енергозберігаючі технології» або под. У цьому питанні має бути як відповідна державна політика, так і активність неурядових організацій, які можуть реалізувати грантові проекти щодо реалізації таких освітніх програм як для педагогів, так і для дошкільнят та школярів.

Висновки. Для стійкого переходу до «зеленої» енергетики, енергоощадних технологій, енергоефективності та под. на нашу думку, не достатньо лише політичної волі влади, комплексу інституційних рішень щодо відмови від викопних джерел енергії та впровадження «зелених» технологій і под. Ці процеси також мають отримати розуміння та підтримку громадян на рівні культури енергоспоживання домогосподарств, повсякденної поведінки. Якщо держава очікує від спільноти розуміння важливості тих чи інших новацій у реалізації енергетичної політики, то найперше має ініціювати процеси енергетично-екологічної соціалізації громадян. Це потребує відповідної роботи держави та недержавних інститутів з різними соціально-демографічними групами населення для посилення їх поінформованості про «чисті» джерела енергії, декарбонізацію енергетики, зміцнення важливих навичок енергоощадності, розуміння важливості відмови від викопних джерел енергії на користь «зеленої» енергетики тощо. У випадку з дітьми та молоддю «енергетичні» цінності можуть формуватися через заклади освіти, а от формування таких цінностей у інших соціально-демографічних групах є більш складним завданням, бо вимагає урахування їх особливостей. Енергетично-екологічні цінності громадян не сформуються стихійно, вони потребують уваги урядових та неурядових акторів. Апелювання до фінансових переваг енергоощадної поведінки важливе, але цього недостатньо для формування стійкої культури енергоспоживання, яка включає далеко не лише матеріалізовану складову.

Нині стратегічною помилкою сучасних держав може стати увага виключно до інституційних змін у енергетичній політиці, удосконалення нормативно-правової бази, пошуку інвесторів і под., і водночас нехтування питаннями формування цінностей та зміцнення стійкості моделей поведінки, які відповідають сучасним демократичним тенденціям у функціонуванні енергетичного сектора. Необхідна розробка та широка популяризація заходів задля значного та сталого скорочення споживання енергії домогосподарствами. Роль нових енергоощадних технологій, декарбонізація енергетики і под. безумовно значимі, однак не менш важлива зміна поведінки на індивідуальному рівні [16].

Уважаємо, що питання формування цінностей населення, які б узгоджувалися з прогресивними тенденціями у секторі енергетики, має стати важливою частиною енергетичної стратегії України. Наразі, якщо взяти до уваги Енергетичну стратегію України 2050, то серед її цілей ціннісна компонентна відсутня. Натомість декларується досягнення максимального рівня кліматичної нейтральності, скорочення використання вугілля в енергетичному секторі, оновлення та модернізація енергетичної інфраструктури, підвищення ефективності використання ресурсів в енергетичному секторі, інтеграція з ринками ЄС та ефективне функціонування внутрішніх ринків, розвиток альтернативних джерел енергії, нових продуктів та інноваційних рішень в енергетичному секторі та ін. Важливість таких цілей не викликає сумніву, однак вони мають бути посилені ціннісним виміром з увагою на усіх суб'єктів енергоринку, передусім – пересічних споживачів. На нашу думку, у вітчизняну енергетичну стратегію важливо імплементувати завдання щодо формування культури енергоспоживання, енергоефективності, енергоощадності, тобто усього, що можна об'єднати поняттям «енергетична культура» («енергетично-екологічна культура»). Важливо охопити усі вікові, соціальні групи, починаючи від дошкільнят. Україні потрібна комплексна стратегія формування культури енергоспоживання, енергоефективності, енергоощадності, позитивного ставлення до декарбонізації енергетики і под. Вона має бути спрямована на популяризацію, формування стійкої підтримки тих прогресивних трендів, які нині покладені в основу енергетичної політики ЄС. Енергетичній політиці важливо надати людського виміру і подолати її традиційну техніко-економічну спрямованість.

ЛІТЕРАТУРА:

- Allcott H., Rogers T. The Short-Run and Long-Run Effects of Behavioral Interventions: Experimental Evidence from Energy Conservation. *American Economic Review*. 2014. Vol. 104 (10). P. 3003–3037.
- Arndt C. Climate change vs energy security? The conditional support for energy sources among

Western Europeans. *Energy Policy*. 2023. Vol. 174, article 113471.

- British energy supplier Octopus to pay customers to save power this winter. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/business/energy/british-energy-supplier-octopus-pay-customers-save-power-this-winter-2022-10-07/> (дата звернення: 07.10.2022).

- Carrus G. Psychological predictors of energy saving behavior: A meta-analytic approach. *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol. 12, article 648221.

- Chini M. Microwaving, cycling and unplugging: How Belgium wants people to save energy. *The Brussels Times*. 2022. 7 Apr.

- Chini M. Two for one: Belgian rail relaunches Duo Tickets. *The Brussels Times*. 2022. 31 Mar.

- Confronting the energy crisis: Changing behaviours to reduce energy consumption. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/confronting-the-energy-crisis-changing-behaviours-to-reduce-energy-consumption-5664e8a9/> (дата звернення: 19.04.2023).

- Dechezleprêtre A., Fabre A., Kruse T. et al. Fighting climate change: International attitudes toward climate policies, OECD Economics Department Working Papers, No. 1714. Paris: OECD Publishing, 2022.

- Delivering Better Policies Through Behavioural Insights: New Approaches. *OECD*. URL: <https://doi.org/10.1787/6c9291e2-en> (дата звернення: 21.05.2022).

- Dixon R. US energy conservation and efficiency policies: Challenges and opportunities. *Energy Policy*. 2019. Vol. 38. P. 6398–6408.

- EU Neighbours east. *Meet Ozzy: EU launches new campaign to help children save energy*. URL: <https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/meet-ozzy-eu-launches-new-campaign-to-help-children-save-energy/> (дата звернення: 28.04.2023).

- EU Neighbours east. *Ozzy the Hamster is back! Raising awareness on clean energy to avert climate catastrophe*. URL: <https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/ozzy-the-hamster-is-back-raising-awareness-on-clean-energy-to-avert-climate-catastrophe/> (дата звернення: 05.06.2023).

- European Commission. *Playing my part, Key Energy Saving Actions*. URL: https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/action-and-measures-energy-prices/playing-my-part_en (дата звернення: 21.04.2023).

- European Environment Agency. *European Scientific Advisory Board on Climate Change. Recommendation on aligning policy responses to rising energy prices with EU's long-term climate neutrality*. URL: https://www.eea.europa.eu/about-us/climate-advisory-board/recommendations-to-eu-and-member/at_download/file (дата звернення: 07.02.2023).

- Fowlie M. Are the Non-monetary Costs of Energy Efficiency Investments Large? Understanding Low Take-Up of a Free Energy Efficiency Program. *American Economic Review*. 2015. Vol. 105 (5). P. 201–204.

- Goggins G., Rau H., Moran P. et al. The role of culture in advancing sustainable energy policy and practice. *Energy Policy*. 2022. Vol. 167, article 113055.

- Ik Heb Impact. Ik heb IMPACT! URL: <https://www.ikhebimpact.be/> (дата звернення: 15.07.2023).

18. Inglehart R. *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press, 1977. 496 p.

19. Institute of Energy Economics (Japan). *CERT Thematic Discussions: The role of 'behavioural aspects' for reaching net zero emissions by 2050*. URL: https://iea.blob.core.windows.net/assets/d65c0edb-50fc-46e4-90db-d7df8933af4d/1.Naoko_DOI_ImpactofSetsuden.pdf (дата звернення: 16.04.2023).

20. Jachimowicz J. The critical role of second-order normative beliefs in predicting energy conservation. *Nature Human Behavior*. 2018. Vol. 2. P. 757–764.

21. Kimura O., Nishio K. Responding to electricity shortfalls: Electricity-saving activities of households and firms in Japan after Fukushima. *Economics of Energy & Environmental Policy*. 2016. Vol. 5 (1). P. 51–72.

22. Lunn P. Coronavirus in Ireland: one behavioural scientist's view. *Mind & Society*. 2021. Vol. 20. P. 229–233.

23. METI – Ministry of Economy. *Follow-up Results of Electricity Supply–Demand Measures for this Summer, 7th September 2011*. Tokyo: Ministry of Economy, Trade and Industry, 2011.

24. MISSION 11. URL: <https://mission11.at/> (дата звернення: 15.07.2023).

25. Motherway B., Klimovich K., Mooney E. et al. *Empowering people to act: How awareness and*

behaviour campaigns can enable citizens to save energy during and beyond today's energy crisis. *International Energy Agency*. URL: <https://www.iea.org/commentaries/empowering-people-to-act-how-awareness-and-behaviour-campaigns-can-enable-citizens-to-save-energy-during-and-beyond-today-s-energy-crisis> (дата звернення: 15.06.2023).

26. Save gas (and stay cosy) with our Winter Workout tips. *Octopus Energy*. URL: <https://octopus.energy/blog/winter-workout-gas-saving-tips/> (дата звернення: 08.12.2021).

27. Schultz P. Using in-home displays to provide smart meter feedback about household electricity consumption: A randomized control trial comparing kilowatts, cost, and social norms. *Energy*. 2015. Vol. 90. P. 351–358.

28. Sgaravatti G., Tagliapietra S., Trasi C. National energy policy responses to the energy crisis. *Bruegel*. URL: <https://www.bruegel.org/dataset/national-energy-policy-responses-energy-crisis> (дата звернення: 15.12.2022).

29. Sintov N., Schultz P. Unlocking the potential of smart grid technologies with behavioral science. *Frontiers in psychology*. 2015. Vol. 6, article 410.

30. Stoll P. Including dynamic CO2 intensity with demand response. *Energy Policy*. 2014. Vol. 65. P. 490–500.

Value-behavioral Dimension of Energy Policy

Morhunova Elina Serhiivna
Postgraduate Student
V. M. Koretsky Institute of State and Law
of National Academy of Sciences
of Ukraine
Tryokhsviatitelska str., 4, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0552-0630

The purpose of the article is to establish the role of values in the implementation of energy policy, their impact on energy consumption. The objectives of the research are to determine: 1) how the values prevailing in certain societies affect the implementation of reforms in the energy sector, the nature of the population's energy consumption, support for the transition to "clean" energy sources, etc.; 2) by what mechanisms the state and non-state actors can form the environmental and energy values of citizens, change established habits in terms of energy consumption, incline towards an energy-saving behavior model, encourage the transition to energy-saving technologies, etc. The methodological basis of the research is an axiological (value) approach and neo-institutionalism. It has been proven that for the implementation of an energy policy that would meet modern global challenges, only the political will of the authorities, a complex of institutional decisions regarding the abandonment of fossil energy sources and the introduction of "green" technologies is not enough. It is argued that such a policy requires the formation / change of values and behavior patterns of the population, the formation of a new culture of energy consumption. It was noted that the state, together with non-governmental actors, should carry out energy-ecological socialization of all socio-demographic groups in order to increase their awareness of "clean" energy sources, energy decarbonization, strengthening energy-saving skills, understanding the importance of the transition to "green" energy, etc. It is emphasized that a strategic mistake of modern states can be paying attention exclusively to institutional changes in energy policy, improving the regulatory framework, finding investors, etc., and neglecting the issues of value formation and strengthening the stability of behavior models that correspond to modern democratic trends in the functioning of the energy sector. It is emphasized that the issue of the formation of energy and ecological values of the population should be integrated into the energy strategy of Ukraine.

Key words: energy policy, energy strategy, post-materialist values, energy culture, renewable energy sources.